

Ofis Tipolojisinde Geçişim ve Bilişim Toplumunun Yeni Çalışma Mekânları: Sanal ve Hazır Ofisler

Dr. Öğr. Üyesi Aslı Pınar BİKET
Beykent Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
<https://orcid.org/0000-0003-2775-6783>
pınarbiket@beykent.edu.tr

Doç. Dr. Pınar ÖKTEM ERKARTAL
Beykent Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
<https://orcid.org/0000-0002-8564-8900>
pınaroktem@beykent.edu.tr

Özet

İnsanın gündelik hayatının en önemli parçalarından olan çalışma mekânları, küresel ve yerel dinamikler sonucunda zaman içinde ortaya çıkan belirli kırılma noktalarında dönüşmüş ve kimi zaman da eşzamanlı olarak farklı coğrafyalarda farklı türevlerle çeşitlenen bir oluşum sergilemiştir. Dijital teknolojilerin hızla geliştiği günümüzde ve özellikle tüm dünyayı sarmış olan ve ne kadar süreceği bilinmeyen pandemi koşullarında da tüm çalışma mekânları sorgulanmaya ve yeniden yapılandırılmaya başlanmıştır. Pandemi koşullarında ortaya çıkan bir takım zorunluluklar, “yeni normal” olarak adlandırılan salgın sonrası dönem için, başta eğitim, alışveriş ve barınma olmak üzere bazı işlevlere ait mekânların yeniden tanımlanması ve planlanması aciliyetinin altını çizmiştir. Bu süreçte, çalışma mekânlarının da, farklı alternatiflerin bir arada düşünülüp kurgulanabileceği, esnek, dönüşüme ve adaptasyona uygun mekanlar olarak tasarlanmasının önemi anlaşılmıştır.

Bu çalışmada, ofis tipolojisinin tarihsel süreci araştırılmış, tarım toplumundan sanayi toplumuna ve oradan da bilişim toplumuna uzanan bu süreçte nasıl bir geçişim sergilediği anlatılmıştır. Bu bilgilendirmenin ardından metnin esas odak noktası olan sanal ve hazır ofis kavramlarına detaylı olarak değinilmiştir. Kullanıcının gerçekte fiziksel bir mekâna sahip bir ofisi olmadığı halde bazı ofis hizmetlerinden faydalanabilmesi koşuluyla yaratan sanal ofisin mekânsal kullanımı geleneksel ofis ve hazır ofis tiplerindeki mekân kullanımlarıyla karşılaştırılmış ve bulgular tablolaştırılmıştır. Bilişim toplumunun yeni çalışma mekânları olarak kabul edilebilecek olan sanal ve hazır ofisler olumlu ve olumsuz yönler barındırmaktadır. Bu yanları sunan metin, literatüre bu ofis tiplerinin en çok karıştırıldığı diğer tiplerden farklarını net olarak ortaya koyarak katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Çalışma Mekanları, Sanal Ofisler, Hazır Ofisler, Ofis Tasarımı, Bilişim Toplumu

New Work Places of The Transition and Information Society: Virtual and Serviced Offices

Abstract

The working places have transformed at certain breakpoints that have emerged over time as a result of global and local dynamics, and sometimes they have simultaneously exhibited a diverse formation with different derivatives in different geographies. In today's world where digital technologies are developing rapidly, and especially in pandemic conditions that have surrounded the world and are not known for how long, all work places have started to be questioned and restructured. A number of obligations that emerged under the pandemic conditions underlined the urgency of redefining and planning the spaces for some functions, especially education, shopping and accommodation, for the post-epidemic period called the "new normal". In this process, the importance of designing work spaces as flexible spaces suitable for transformation and adaptation, where different alternatives can be considered and built together, has been understood.

In this study, the historical process of office typology has been investigated and it has been explained how it has gone through this process from the agricultural society to the industrial society and from there to the information society. After this briefing, the concepts of virtual and serviced offices, the main focus of the text, was discussed in detail. Virtual and serviced offices, which can be accepted as the new working places of the information society, have positive and negative aspects. The text presenting these aspects aims to contribute to the literature by clearly revealing the differences of these office types from the most mixed other types.

Keywords: Workspaces, Transition, Virtual Offices, Serviced Offices, Office Design, Information Society

Giriş

Gelişim ve bu gelişime bağlı olarak yaşanan dönüşüm, ya da bir durumdan diğerine evrilme hali olarak ele alabileceğimiz geçişim, her alanda olduğu gibi; varoluşu ve ortaya çıkış amacı birincil olarak insanın yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayacak mekânları tasarlama eylemi olan mimarlıkta da kaçınılmaz olarak gelişen bir olgudur. Bunun nedeni mimarlığın birincil görevinin insanın öncelikle fiziksel, ardından da sosyokültürel ve psikolojik her türlü ihtiyacını karşılamak olması ve bu hedefi gerçekleştirirken zamanın parametrelerine bağlı olarak sürekli güncellenmesi gerekliliğidir.

Bu dinamik sürecin göz ardı edilemeyeceği, içinde bulunduğumuz pandemi sürecinde bir kere daha açıkça görülmüştür. Normalde gündelik yaşamında pek çok farklı işlevdeki mekânı kullanan birey, birden tüm yaşamını evine ya da güvenliğinden emin olduğu bir mekâna sığdırmak zorunda kalmış ve normalde başka mekânların karşılayacağı tüm ihtiyaçlar tek bir mekâna yığılmıştır. Bu süreçte adapte olabilen, zamanın koşullarına uyum sağlayabilen mekânlar kullanıcısının problemlerine çözüm üretirken; yanlış tasarlanan ya da çağ dışı kalmış mekânlar bu işlevleri yerine getirememiştir.

Örneğin çevrimiçi ağlara erişim, temiz hava ve açık alandan faydalanabilme, bireysel mahremiyet sunma, ferahlık gibi parametreler, mekânın kullanıcılar tarafından seçilmesinin baş kıstasları haline gelmiştir.

İnsanın gündelik hayatının en önemli parçalarından olan çalışma mekânları, üretim biçimleri, teknoloji ve hatta iletişim biçimlerinde gerçekleşen değişimler sonucunda dönüşen ve çeşitlenen mekân tiplerinin başında gelmektedir. Bunun nedeni şüphesiz ki çalışma eyleminin bir bireyin, özellikle de kentlerde yerleşmiş bireylerin, yaşamlarını devam ettirmeleri için temel olan işlevlerin başında gelmesidir. Günümüzde hizmet sektöründen sağlık sektörüne pek çok farklı alanda ofisler, hala çalışma eyleminin baş mekânları olarak tasarımları üzerinde dikkatle durulması gereken ve çağın koşullarına göre yeniden üretilmesi gereken alanlar olarak karşımızdadır.

Bu kapsamda bu yayın, ofis tipolojisinde yaşanan geçişime ve günümüzde ortaya çıkan en yeni ofis tipi olarak varsayılabilecek “sanal ofis” kavramına odaklanmaktadır. Bilişim toplumunun mekân(ı)/(sızlığı)nın en belirgin örneklerinden biri olan sanal ofislerin olumlu ve olumsuz yönlerini irdelemeyi amaçlamakta ve bu tipin değişen koşullara adapte olmaya çalışan bireyin yeni ihtiyaçlarından doğduğunu varsaymaktadır. Ofis tipolojisinin gelişimini literatür üzerinden okuyan metin, bu geçişimi özetlemekte ve ardından sanal ofis olgusunun ne olduğuna, nasıl örgütlendiğine ve kullanıcıya ne gibi imkânlar sunduğuna değinmektedir. Çalışma, literatürde sanal ofisle birbirine karıştırılan hazır ofis arasındaki farklara değinmekte ve her iki ofis tipini karşılaştırmaktadır. Sonuç bölümünde ise, sanal ofis tipinin hangi dinamikler sonucunda ortaya çıktığı, kullanıcı açısından olumlu ve olumsuz yanları ve gelecekte ne gibi değişimlere uğrama potansiyeli olduğu üzerine öngörüler tartışılmaktadır.

Ofis Tipolojisinde Geçişim

Sözlük anlamı “*bir durumdan başka bir duruma ya da bir biçimden başka bir biçime geçme olayı*” olan geçişim (URL1), sosyal, ekonomik, politik ve doğal sistemlerin birbiriyle oldukça karmaşık ve birebir bağlantılı olduğunun bilinciyle beklenen sorunlarla mücadele edebilmek ve hayal edilen geleceğe ulaşmak için tasarım öncülüğünde gerçekleştirilen bir iyileştirme politikasıdır (Gür, 2017:17). Buradan yola çıkarak, mimarlıkta geçişim, zaman-mekân-ekonomi ve doğanın birbirine sıkı ağlarla bağlandığı küresel dünyada değişen koşulların getirisi olarak farklılaşan yaşam biçimlerine yönelik yeni mekân tiplerinin tasarlanmasıdır. Mimarlıkta geçişimin birincil hedefi, değişimi kabullenmek ve bu değişimin getirdiği ihtiyaçlara yönelik çözümler üretmektir.

Birbirini takip eden çağların farklı koşulları, ihtiyaç duyulan mekânları da birbirinden ayıştırmaktadır. Bu ayrışmanın izlerinin en net olarak, barınma ve çalışma mekânlarında gözlemlendiğini söylemek yanlış olmaz. Bunun sebebi, şüphesiz ki bu eylemlerin insanın gündelik yaşamının bir parçası olmasının yanında ekonomik düzenin en önemli iki yapı taşı oluşturularıdır. Bu çalışmanın ana temasını oluşturan ofis tipolojisinde de tarihte ilk ortaya çıkışından günümüze kadar pek çok dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönüşümleri tetikleyen dinamikleri yönetim biçimleri, üretim sistemleri ve ticari ilişkilerde yaşanan önemli değişimler; bilişim, iletişim ve yapım teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve tüm bunlara bağlı olarak ortaya çıkan toplumsal dönemlerde yaşayan bireyin yeni ihtiyaçları olarak sıralamak mümkündür.

Ofislerin tarihsel gelişimi, akademik yazında pek çok yayın¹ ve teze² konu olmuştur. Ne var ki bu çalışmaların da ortaya koyduğu üzere, belirli bir işlev için özelleşmiş bu yapı grubu ardışık ve sürekli bir gelişim göstermek yerine; zaman içinde ortaya çıkan belirli kırılma noktalarında dönüşüp, sıçramalar gösteren ve kimi zaman da eşzamanlı olarak farklı coğrafyalarda farklı türevlerle çeşitlenen bir oluşum sergilemiştir. Literatür incelendiğinde, çalışma işlevi için özel tasarlanmış olan ve pek çok kişinin aynı anda bir arada çalışmasına imkân tanıyan yapıların, bugünkü anlamda “muhasabe” ve “mali kayıt tutma” kavramlarının gelişmesiyle ortaya çıktığı görülmektedir. Onun öncesinde, idari işlerin Antik Mısır’da tapınak, başrahibin evi ve yazmanların bulunduğu idari binalarda; Yunan ve Roma İmparatorluğu’nda ise içinde aynı zamanda yemek yenebilen, tartışma ve sohbetlerin yapıldığı ana salonlarda yapıldığı bilinmektedir (Jeska, 2002:23).

Pile (1976: 14-21) kitabında tipik bir ofis mekânının aslında evin kullanılmayan bir odası olduğundan ve daha sonra yavaş yavaş barınmadan ayrışarak farklı bir yapı türüne doğru geliştiğinden bahsetmektedir. Kısaca 16. yy öncesinde çalışma işlevi, diğer işlevlerden ayrıştırılmış ve özelleşmiş yeni bir mekâna ihtiyaç duymamış, çoğunlukla başka işlevler için tasarlanmış yapılar bu işleve göre düzenlenmiştir. Bunun nedeni, tarım toplumunda uzmanlaşmış bir iş bölümünün olmayışı, üretimin büyük ölçüde toprak üzerinden yapılması ve ticaretin de ana akslar üzerinde bulunan şehir merkezleri ya da limanlarda gerçekleşmesidir (Çimen, 2008:7). Dolayısıyla kapalı mekânda çalışma işlevi daha çok bireysel bir aktivite olup; pek çok kişinin toplanarak çalışmasına hizmet edecek mekânlara gerek duyulmamıştır. Ortaçağda da ticaretin gerçekleştiği şehir merkezlerinde konutların zemin katları çalışma amaçlı üst katları ise konut olarak işlevlendirilmiştir. (İmal, 2009:9)

1560 yılında Giorgio Vasari tarafından Floransa’da yapılmış olan “Uffizi Palace” önemli bir kırılma noktasıdır ve tarihte çalışma amaçlı tasarlanmış ilk ofis kompleksi (tüm kamu daireleri, sendikalar, bürolar ve arşivi içerir) olarak bugünkü modern ofise gönderme yapmaktadır. (Dennis, 1980:66) Oldukça “klasik” denebilecek avlulu plan tipine sahip olan yapıda, her büro doğal ışık ve doğal havalandırma elde edecek biçimde avluya paralel yerleştirilmiştir.

Sanayi devrimiyle birlikte üretim odağındaki insan bedeni yerini makine gücüne bırakarak fabrikaların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişle birlikte, sosyal yapıda da önemli değişiklikler meydana gelmiş, işçi sınıfı bilinçlenerek sendikalaşmıştır (Çimen, 2008:13). 19.yy ortalarından itibaren giderek gelişen endüstriyel, ticari ve ulaşım alanlarındaki firmalar tarafından limited şirketler kurulmuştur. Bu şirketlerde her bölüm kendi sorumluluk alanında özelleşmiş çalışma mekânlarına ihtiyaç duymuş ve hiyerarşik düzeni olanaklı kılan hücresel ofis tipleri doğmuştur (Hascher vd. 2002:13).

¹ Bu yayınlardan bazıları için bkz: Pile, 1976; Duffy ve Chandor, 1983; Duffy, 1997, Worthington, 1997; Marmot ve Eley, 2000; Hascher vd. 2002.

² Bu tezlerden bazıları için bkz: Sakallı, 1997; Özel Altınkoç, 2005; Çimen, 2008; İmal, 2009; Toprak, 2014; Erdem, 2017

Bu tipolojide tasarlanan yapılar yatayda gelişmiş, doğal ışık ve havalandırmanın yeterli olabilmesi için gereken mekân derinliklerinde ve çoğunlukla az katlı olarak düşünülmüştür.

20.yüzyıl başlarında, özel bankaların ve sigorta şirketlerinin çoğalmasıyla; daha geniş, çalışanların birbiriyle daha iyi iletişim kurabilecekleri mekânlara ihtiyaç duyulmuştur. Yapım teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin (çelik strüktür ve giydirme cephe) de etkisiyle; yüksek katlı ofis binaları inşa edilmiştir. Asansörün icadı yapılarda yüksekliğin; yapay havalandırma ve yapay aydınlatma sistemleri ise ofis derinliklerinin artmasına imkân vermiştir (İmal, 2009:13; Erdem, 2017:12; Toprak, 2014:12). Bu gelişmelerin sonucunda; daha az bölüntülü geniş ofis tasarımları oluşmaya başlamıştır. “Açık planlı ofis” olarak adlandırılan bu tipolojide, geniş iç mekânlarda asgari ölçüde bölücü yüzeyler kullanılmıştır. Yüksek çalışma saatlerini dayanılır kılmak amacıyla çalışanların dinlenebileceği sosyal mekânlar da ofis tasarımlarına dâhil edilmiştir. Bununla birlikte çalışanların yönetici tarafından denetlenmesi de kolaylaşmıştır. Fabrikalarda çalışan işçileri “gözetim” altına alan ve Frederick Taylor tarafından geliştirilen yöntem, bu dönemde Amerika’da ofis organizasyona da yön vermiştir. Taylorizmin özünü oluşturan “düzen”, “hiyerarşi”, “denetim” ve “duyarsızlaşma” kavramları mimari mekâna yansıtılmıştır (Duffy, 1997:17). Tıpkı bir seri üretim fabrikasında olduğu gibi; yöneticilerin çalışanlarını kolaylıkla gözlemleyip denetleyebileceği açık çalışma alanları ve yöneticilerin hiyerarşik olarak “üstün” olduklarını simgeleyen özel odalar bu tipin temel başlarıdır.

Avrupa’da ise, 20.yy’ın ikinci yarısında, Taylorizm yerine insan ilişkileri temel alınarak, açık planlı ofis mekânlarının içinde peyzaj düzenlemelerinin yapıldığı “Bürolandschaft” akımı ortaya çıkmış; mekânsal örgütlenmesi ve iş dışı sohbetlerin gerçekleştiği sosyal alanları sayesinde hiyerarşik yapıyı bilinçli olarak bozarak daha fazla etkileşimi teşvik eden ofis kurguları oluşmuştur (Caruso St John Architects vd., 2017:20). Bu tipolojide ayrı iş akışlarının aynı anda yapılabilmesine imkân verecek şekilde gruplanmış, gerektiğinde kolayca yeniden düzenlenebilen esnek çalışma alanları bulunmaktadır. Yöneticilerin çalışanları denetlediği ofis tipine göre çok daha serbest ve iletişim odaklıdır. Bürolandschaft ofis tipolojisi farklı coğrafyalarda çeşitlenmiş ve yorumlanmıştır. Amerika’da bu ofis tipolojisinin önemli bir bölümü olan ortak toplanma alanlarının kaldırılarak; yöneticiler için kapalı çalışma alanları oluşturulduğu görülmektedir.(Worthington, 1997:36) Ancak bunun bir getirisi olarak mekân, esnekliğini yitirerek; standartlaşmış ve resmileşmiştir. Ortaya çıkan bu tipolojide açık planlı ve hücreli ofis tipine ait mekânsal organizasyonlar biraraya gelmiştir.

Amerika’da ortaya çıkan bir diğer ofis tipi ise “aksiyon ofis”tir. Hareketli, çok fonksiyonlu, modüler ve adapte edilebilir mobilyaların mekânsal bölücü görevi üstlendiği bu ofislerde büyük çalışma alanları içinde mahremiyet ve sosyal birliktelik çatışmasının giderilmesi hedeflenmiştir (Worthington, 1997:37). 1970’li yıllardan sonra daktilo, telefon, faks ve fotokopi makinesinin, 80’li yıllardan itibaren de bilgisayarların kullanımıyla çalışma ortamlarında teknoloji sayesinde “kişiselleştirme” kavramı önem kazanmıştır.(Sakallı, 1997:6-10) Yine bu dönemde yaşanan petrol krizinin de etkisiyle enerji tasarrufu ve sürdürülebilirlik ilkeleri (doğal havalandırma, doğal ışık ve doğal malzemelerin kullanımı) ofis tasarımlarına da yön vermiştir (Toprak, 2014:17).

Tarihsel süreç içerisinde tipolojik gelişimini incelediğimiz ofis tasarımları, içinde bulunduğumuz yüzyılda çalışan bireyin motivasyonunu artırma yönünde yapılan yenilikçi araştırmalar sonucunda yeni kavramlarla şekillenmiştir. Çalışma eylemine eşlik eden “rahatlatıcı” işlevler (eğlence-hobi edinme vb.) ofislerde mekânsal olarak kendilerine yer bulmuştur. Özellikle aynı anda birden çok işi yapmaya alışık olan, teknolojiyi adeta bir uzvu gibi kullandığı için bilgiye hemen erişmeyi isteyen ve eğlenceyi hayatın her alanına dâhil etmekten hoşlanan z kuşağını (Taş ve Kaçar, 2019: 653) motive etmek için firmalar farklı renklerin, farklı teknolojilerin ve farklı sosyalleşme imkânlarının başrol oynadığı ofis tasarımlarına yönelmiştir. Bunun haricinde içinde bulunduğumuz bilişim çağında zaman-mekan algısında da ciddi seçenekler karşımıza çıkmakta ve çevrimiçi ağlar üzerinden fiziksel mekan birlikteliği olmaksızın etkileşim kurmak mümkün olmaktadır. Home-ofis, zaman-mekan-eylem arasındaki ilişkileri uzun zamandır yeniden üreten ve deyim yerindeyse bu kavramları birbirinden bağımsızlaştıran bir ofis tipi olarak uzun zamandır varlığını sürdürürken; evden çalışmanın getirdiği bazı zorlukların da üstesinden gelebilmek için çeşitli alternatif çözüm arayışları ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri de sıklıkla hazır ofis kavramıyla karıştırılan sanal ofis uygulamasıdır.

Bilişim Toplumunda Bir Ofis Seçeneği: Sanal Ofis

Bağımsızlık kavramından ortaya çıkan ve bu çalışmanın odağını oluşturan sanal ofis kavramına değinmeden önce sözlük anlamı “gerçekte yeri olmayıp zihinde tasarlanan, mevhum, farazi, tahminî” (URL-2) olan “sanal” kavramını incelemek gerekmektedir. Bu kavramı “ofis” kavramı ile birlikte ele alabilmek için iş dünyasında sanallığın tarihsel süreçte karşımıza nasıl çıktığına bakmak faydalı olacaktır. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişte en önemli unsur “insan” gücünün “makine” gücü ile artırılarak üretim ve zamandan tasarruf etme imkânı sunmasıdır. Üretim için gerekli olan tüm bilgi ve belgelerin yazılı olarak saklanması gereğinden yola çıkarak tasarlanan sanayi toplumu ofislerinde “iş”in yapılabilmesi için fiziksel mekânın geleneksel ofis tipinde olması kaçılmaz olmuştur. Sanayi toplumunun gereği standart ürün ve hizmeti en hızlı şekilde tüketiciye ulaştırmakken bilişim toplumunda artık “ürün” yerini “bilgi”ye bırakmaya başlamıştır. Teknoloji alanında yaşanan gelişmeler ile beraber bilgiye ulaşmada da değişim gözlenmektedir. Sanayi toplumunda bilgiye ulaşmak için “fiziksel mekân” a ve orada fiilen bulunmaya ihtiyaç varken bilgi/bilişim toplumunda fiziksel mekân yerini “sanal ortam” a (internete) bırakmıştır. Yazılı bilgi ve belgenin fiziken yer aldığı ofis mekân ve mobilyaları, sanal ortamda yer alan bilgiler için önemlerini yitirmeye başlamışlardır. Artık bilgi/bilişim toplumunda bilgiye erişmek için sabit fiziksel bir mekândan bahsetmek doğru değildir. Teknolojinin erişebildiği, internet üzerinden bilgiye ulaşılabilen tüm kablosuz aygıtların kullanılabilirdiği mekânlar artık iş yapılabilmesi için yeterli olmaya başlamıştır. Mevcut bir fiziksel ofis mekânı ihtiyacı olmaksızın, ofis merkezi dışında gerçekleştirilen iş yapma süreci çeşitli kaynaklarda *uzaktan çalışma* veya *tele-çalışma* gibi kavramlarla karşımıza çıkmaktadır. “Uzaktan çalışma, çalışanların fiziksel bir mekân olarak işyerinden uzakta, çağdaş bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak işlerini yapmaları esasına dayanan bir çalışma şeklidir” (Yılmaz, vd, 2014:427).

Amerika'nın Küba ve Sovyetler Birliği ile 1960'larda içine girmiş olduğu silahlanma yarışı olarak görülen soğuk savaş yılları, sanal ofis kavramının temelinde yer alan internetin çıkışı olarak kabul edilmektedir (Kış, 2009:32). O dönemde üstünlüğü elde tutmanın yolu teknoloji alanında ilerleme kaydetmek olarak görülmektedir ve bu soğuk savaş, internet başta olmak üzere birçok teknolojik gelişimi doğurmuştur. Bunun sonucu olarak da internet ile birlikte fiziksel mekândan bağımsız çalışma ortamları oluşmuştur.

Bugüne kadar literatürde; yönetim ve sekreterlik faaliyetlerinin yürütülmesi için gerekli olan bilgi ve kaynakların bir arada bulundurulduğu ve bu kaynaklar kullanılarak yerine getirilecek tüm faaliyetlerin gerçekleştirildiği fiziksel mekân olarak karşımıza çıkan "ofis" kavramı fiziksel mekândan bağımsız çalışma imkânlarının doğması sonucunda "sanal" kelimesiyle birlikte anılmaya başlanmıştır. Bu sayede, yeni bir kavram olarak "sanal ofis" doğmuştur. Bölümün başında da söz edildiği gibi, "gerçekte var olmadığı halde var kabul edilen" anlamındaki "sanal" kavramı bir mekân çeşidi olan "ofis" kavramı ile bir arada kullandığımızda; gerçekte var olmayan ama var kabul edilen bir ofis mekânından bahsedilmektedir. Sanal ofis, internet ve küreselleşmeyle birlikte fiziksel ofis mekânının sürekli kullanımına ihtiyaç duyulmamasından ortaya çıkmıştır. Tüm iş faaliyetlerini bilgisayar ortamında gerçekleştiren ve her ortamda (evde, parkta, kütüphanede, kafede... vs) çalışabilen kişilerin yine de zaman zaman ofis ortamının sunduğu bazı imkânlara ihtiyaç duymaları sonucu oluşmuştur. Sanal ofis kavramının, işleyiş açısından farklılıklar gösterdiği halde, sektörde ve literatürde "hazır ofis" kavramı ile karıştırıldığı ve çoğu yerde aynı anlamda kullanıldığı gözlenmektedir. Bu sebeple birbiriyle karıştırılan bu iki kavramın fiziksel mekândaki karşılığına değinmek gerekmektedir.

Sanal ofis uygulaması kullanıcının gerçekte fiziksel bir mekâna sahip bir ofisi olmadığı halde bazı ofis hizmetlerinden faydalanabilmesi durumudur. Rutin iş yapma eylemi sürecinde geleneksel ofis mekânına ihtiyaç duymayan, evde, parkta, kamusal ortak alanlarda yani bilgisayar ve gerekirse internetin olduğu her yerde işin yapılabilirdiği ya da birden çok kişinin aynı mekânda çalışmaya ihtiyaç duymadığı sektörlerde çok tercih edilen bir ofis tipidir. Bunun yanı sıra, fiziksel ofis mekânının işletme giderlerinden tasarruf etmek için de günümüzde sıkça başvurulan uygulamalardan biridir. Bu uygulamada kullanıcının bir ofisi olmadığı halde posta ve kargo için kullanabileceği bir posta adresi olmaktadır. Bu adrese gelen postalar depolanarak, kullanıcıya teslim edilmektedir. Bunun yanı sıra, kullanıcıya profesyonel sekreterlik hizmetleri de sunulmaktadır. Bir merkezde bulunan sekreter, sanal ofis hizmeti verilen birçok şirkete gelen çağrılarını yanıtlama ve yönlendirme işini üstlenmektedir. Bu hizmeti veren birçok kurum, ortak toplantı salonlarını ve görüşme odalarını da isteyen kullanıcılarına saat ücreti karşılığında kullandırmaktadır. Kısaca bu ofis tipinde, kullanıcının bir çalışma mekânı olmadığı halde, gelen telefon çağrılarını şirket ismi ile profesyonel olarak cevap veren bir sekreteri, posta ve kargolarının teslim alındığı ve depolandığı bir kabul yeri ve ihtiyaç duyulduğunda kullanabileceği toplantı odaları vardır. Sanal ofis kullanımı, sadece ihtiyacı olduğu zamanda ve ihtiyaç olduğu süre boyunca ofis mekânlarının kiralanmasıyla mekânın verimli kullanılmasını sağlarken, işin her yerden yapılabilmesi, çalışanın ofise ulaşmak için harcaacağı zamandan da tasarruf sağlamasına imkân vermektedir.

Hem mekân, hem zaman hem de iş gücü verimliliği sağlayan sanal ofis kavramı, günümüzde sıklıkla tercih edilmeye başlanmış ve sanal ofis hizmeti adı altında yeni bir iş kolunun doğmasını sağlamıştır.

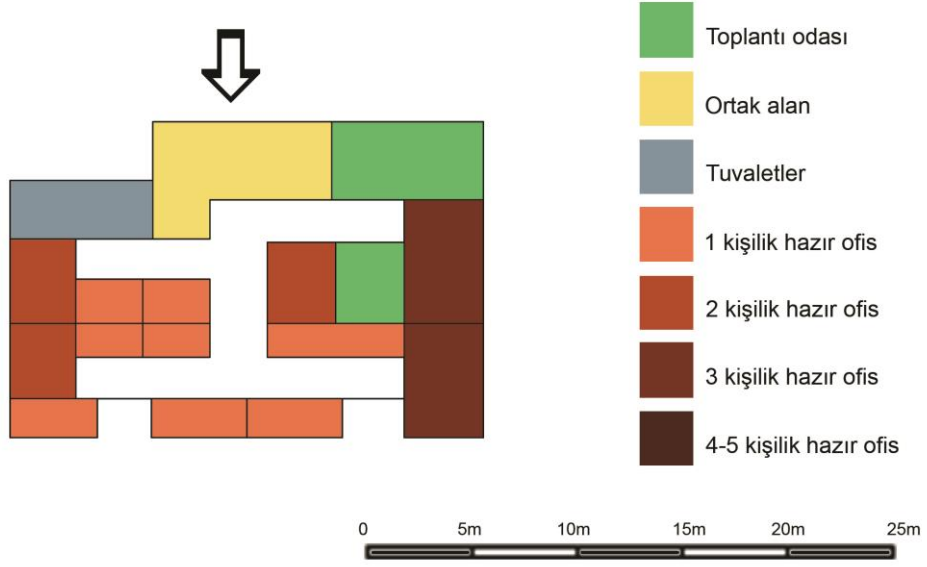
Halk arasında *sanal ofis* olarak adlandırılan ancak gerçekte *hazır ofis* olarak hizmet veren uygulama ise; başta ekonomik kaygılardan ortaya çıkmış bir çeşit paylaşımlı ofis sistemidir. Büyük bir ofis alanının farklı büyüklüklerdeki ofis mekânlarına bölünerek bir işletmeci tarafından farklı iş kollarındaki şirketlere kiralanması hizmetidir. Bu uygulamada şirket çalışanlarının fiziksel bir ofis mekânları olmaktadır ancak ofis giderlerinin büyük bir kısmının tüm kiracılar arasında bölünmesi ekonomik açıdan kiracıya avantajlar sağlamaktadır. Ülkemizde de çeşitli örneklerinin görüldüğü bu sistemde, şirket, faaliyetlerini sürdürmesi için ihtiyacı olan büyüklükteki mobilyalı ofis mekânını, güvenlik, temizlik, altyapı (elektrik, su, ısınma, soğutma, internet, telefon) hizmetleri ile birlikte kiralamaktadır. Bunun yanı sıra hazır ofis hizmeti veren işletmeci, kiracılara ek mekân ve hizmet kullanım paketleri sunmaktadır. Bu paketlerin kapsamına göre kullanıcıdan kira bedeli talep edilmektedir. Burada en fazla istenen ek mekân kullanımı toplantı odalarıdır. Çok sık toplantı odası ihtiyacı olmayan kullanıcılar, ortak toplantı odalarını ihtiyaç duydukları süre boyunca kiralamaktadırlar. Bu sayede atıl mekân oluşması engellenerek; kısa süreler için belli aralıklarla kullanılan mekânların daha verimli kullanılması sağlanmaktadır. Hazır ofis uygulaması mekân dışında insan gücünün de verimli kullanılmasını hedeflemektedir. Kiracısının talebi doğrultusunda işletmeci tarafından ortak karşılama ve danışma hizmeti de verilmektedir. Burada da amaç karşılama ve sekreterlik hizmetlerine sürekli ihtiyaç duyulmayan şirketlerde şirkete mali yük getirecek istihdam durumlarını ortadan kaldırmaktır. Tarihsel süreçte geleneksel (hücrese) ofis tipinden açık planlı ofis tipine doğru dönüşüm geçiren ofis tipolojisinde, hazır ofis uygulaması ile birlikte ihtiyaçlar doğrultusunda tekrar hücrese ofis tipolojisine geri dönüş olduğu gözlenmektedir.

Aşağıdaki tabloda, geleneksel ofis, sanal ofis ve hazır ofis kavramlarında mekân kullanımları karşılaştırılmıştır (Tablo 1).

Mekânlar	Geleneksel Ofiste	Sanal Ofiste	Hazır Ofiste	Home - ofis
Çalışma Mekânı	Ofis içinde sabit mekân	Ofis dışında her yer	Ofis içinde sabit mekân	Konut içinde sabit ya da değişken mekan
Toplantı Odası	Ofis içinde sabit mekân	Paylaşımlı kullanım	Paylaşımlı kullanım	Yok
Karşılama Alanı	Ofis içinde sabit mekân	Paylaşımlı kullanım	Paylaşımlı kullanım	Yok
Arşiv / Depo	Ofis içinde sabit mekân	Dijital arşiv	Ofis içinde sabit mekân	Konut depolama alanı
Mutfak	Ofis içinde sabit mekân	Ofis dışında her yer	Paylaşımlı kullanım	Konut mutfağı
Tuvaletler	Ofis içinde sabit mekân	Ofis dışında her yer	Paylaşımlı kullanım	Konut tuvaleti

Tablo 1 - Geleneksel ofis, sanal ofis, hazır ofis ve home-ofis mekânsal karşılaştırma

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi geleneksel ofis kavramından farklı olarak, hazır ofislerde sabit mekân kullanımı çok azdır ve bu paylaşımlı mekân kullanımı sayesinde büyük oranda mekân verimliliği sağlamaktadır. Sanal ofislerde ise diğer her iki ofis tipinden farklı olarak başta ana çalışma alanı olmak üzere birçok mekân sabit değildir, kullanıcının içinde bulunduğu her mekân çalışma mekânı olarak kullanılabilir. Bu da ofis kullanımında en üst seviyede mekân verimliliği sağlamaktadır. Home-ofiste ise çalışma mekânı konut içerisinde sabit bir yer olabilirken değişken, ihtiyaca göre seçilen bir yer de olabilmektedir. Ancak home-ofis kullanımında karşılama alanı, toplantı salonu gibi dışa açık (müşteri odaklı) mekan kullanımı yer almamaktadır. Bu durumda home-ofis çalışanlarının ihtiyaç halinde sanal ofis hizmetini ek olarak aldıkları gözlenmektedir.

Şekil 1 – Office at Office hazır ofis plan şeması ©Office at Office
(Firma tarafından gönderilen krokiler aracılığı ile yazarlar tarafından çizilmiştir)

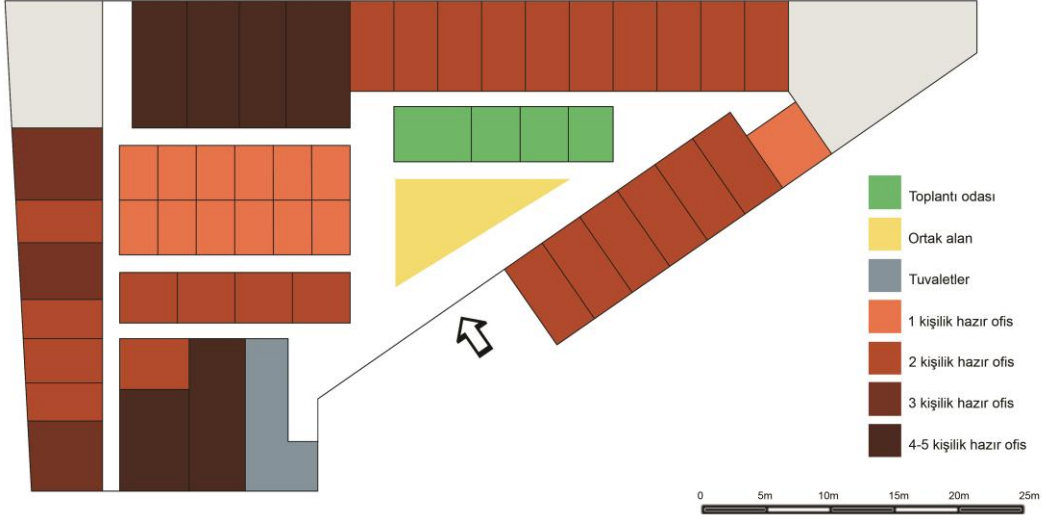
Şekil 2 – Office at Office hazır ofis mekanı ©Office at Office (URL-3)

Şekil 3 – Office at Office hazır toplantı mekanı ©Office at Office (URL-3)

Şekil 4 – Office at Office hazır ortak mekan ©Office at Office (URL-3)

Şekil 5 – Plaza Cubes hazır ofis plan şeması ©Plaza Cubes
(Firma tarafından gönderilen krokiler aracılığı ile yazarlar tarafından çizilmiştir)

Şekil 6 – Plaza Cubes hazır ofis mekanı ©Plaza Cubes (URL-4)

Şekil 7 – Plaza Cubes hazır toplantı mekanı ©Plaza Cubes (URL-4)

Şekil 8 – Plaza Cubes ortak mekan ©Plaza Cubes (URL-4)

Yukarıda İstanbul ilinde hizmet veren iki hazır ofis firmasına (Office at Office ve Plaza Cubes) ait plan şemaları (Şekil 1 ve 5) ve bazı mekanlarından fotoğraflar (Şekil 2,3,4,6,7,8) yer almaktadır. Hazır ofislerdeki mekan kullanımına örnek oluşturabilmeleri sebebiyle özellikle farklı büyüklüklerdeki hazır ofis örnekleri seçilmiştir. Ofislerin yerleşim planı krokileri ofis yetkililerinden talep edildikten sonra yazarlar tarafından lejantlı plan şeması olarak çizilmiştir. Çizimlerde aynı lejant ve ölçek kullanılarak farklı büyüklüklerdeki hazır ofislerin mekânsal kullanımlarını göstermek amaçlanmıştır. Şekil 1 ve 5'te yer alan plan şemalarına bakıldığında hazır ofis kullanımı için ayrılan alanların büyüklüklerinin çok farklı olmasına rağmen, lejantta sarı ile gösterilen ortak alan kullanımı için ayrılan mekânlarla yeşil olarak gösterilen toplantı mekânlarının yaklaşık aynı büyüklükte oldukları görülmektedir. Bunun sebebi hazır ofis uygulamalarında resepsiyon, lobi, mutfak, toplantı salonu, wc gibi mekanların ortak (paylaşımlı) kullanılmasıdır. Bu paylaşımlı kullanım sonucunda da mekândan tasarruf edilmektedir.

Sonuç

Mimari tiplerde yaşanan geçişimler, küresel, toplumsal ve bilimsel gelişmelerin bir sonucudur. Ofis tipolojisindeki tarihsel gelişime bakıldığında; özellikle üretim sistemleri ve teknolojinin çalışma mekânlarını şekillendirdiği görülmektedir. Bu sayede çalışma işlevi, önce başka işlevlerin içerisinde, daha sonra hücre hücre dizilmiş geleneksel ofislerde, daha sonra açık planlı mekânlarda ve en sonunda küresel ağlara ulaşım sağlanabilen *her yerde* yapılı hale gelmiştir. Çalışanların artık tek bir merkezde ve sürekli olarak bulunmalarının zorunlu olmaması, özellikle farklı lokasyonlardaki kişilerin farklı zamanlarda uzaktan erişimle çalışabildiği sektörlerde firmaları *sanal ofis* uygulamasına yönlendirmiştir. Bilişim toplumunun yeni ofis alternatiflerinden biri olarak kabul edilebilecek olan sanal ofislerin zaman-mekânı, geleneksel ofisin zaman-mekânından oldukça farklı olarak; her an her yerde çalışma imkânı sunmaktadır. Çalışanın evi, bir bank ya da seyahat halindeyken oturduğu koltuk, aynı zamanda onun ofisi haline gelmektedir. Bu haliyle bilişim toplumunun bu yeni çalışma düzeni, tıpkı 16. Yy'a kadar diğer işlevler için tasarlanmış mekânların içinde gerçekleştirilen çalışma yöntemi gibi, ancak hiç şüphesiz ki ondan çok farklı bir biçimde, farklı işlevlerin mekânlarına sızmıştır.

Sanal ofis uygulamasının özellikle ekonomik olarak büyük getirileri vardır. Çalışanın bedensel olarak yer değiştirmesi gerekmediğinden ve aynı anda pek çok işi bir arada yapmasına olanak tanıdığından sanal ofisler bireye çok ciddi zaman tasarrufu sağlamaktadır. Özellikle büyük şehirlerde, gün içinde pek çok rol üstlenmesi gereken modern birey için zamanın iyi değerlendirilmesi çok büyük bir kolaylık ve hatta zorunluluktur. Fiziksel bir mekân olmadığından; kiralama ve bakım masraflarının önüne geçmeyi sağlamaktadır. Az ve süreli kullanılan mekânların gereksiz işgal edilmesinin önünü kesmektedir. Ek olarak home-ofis uygulamasından farklı olarak; tüm profesyonel ofis hizmetlerinden faydalanma imkânı sunmakta ve böylece kişinin yüklendiği sorumlulukları azaltarak zamandan tasarruf etmesini sağlamaktadır.

Bunun yanında sanal ofislerin kullanıcı açısından olumsuz olarak görülebilecek yanları da mevcuttur. Her an her yerde çalışma kapasitesi, gündelik yaşama fazlasıyla karışarak; bireyin dinlenme, sosyalleşme ve kendini geliştirme alanlarından ve zamanlarından çalma eğilimi göstermektedir. Aynı mekânda fiziksel olarak bir arada bulunmamanın getirdiği iletişimsizlik, yaratıcı etkileşim, çalışma motivasyonu ve olumlu rekabet ortamının oluşumunu da yok etmektedir. Sanal ofis kullanımının bir diğer olumsuz yanı ise, ofisin fiziki mekânını kullanmak gerektiğinde içinde bulunduğumuz pandemi sürecinde, ortak kullanılan mekânlardaki hijyen kaygısıdır.

Hazır ofisler ise, geleneksel ofis tipinin sağlayabildiği tüm imkanları sunarken sürekli kullanılmayan mekanların ortak kullanılmasını ile mekandan ve dolayısıyla da ofis giderlerinden tasarruf sağlamaktadır. Özellikle az çalışanlı şirketlerde mutfak, toplantı odası, dinlenme ve rekreasyon alanları gibi işin yapılmasıyla doğrudan ilişkili olmayan mekanların paylaşımlı kullanımı hazır ofislerin tercih edilme sebeplerinin başında geldiği gözlenmektedir.

Sonuç olarak sanal ve hazır ofisler bilişim toplumunun yaşam şartlarının ve zaman-mekân kullanımına ilişkin paradigma kaymalarının bir sonucu olarak doğmuştur. Bilimsel gelişmelere ve üretim ilişkilerine bağlı olarak çalışma mekanlarının dönüşmesi kaçınılmazdır. Özellikle robotik teknolojilerinin ilerlemesiyle, bugün sanal ofislerde yer alan sekreteryaya uygulamasının da değişerek herşeyin tamamen dijitalleşeceği; holoportasyon sayesinde toplantıların da aynı sanal mekânda gerçekleşebileceği, öngörüler arasındadır.

Kaynaklar

- Özel Altınkoç, Y. (2005) “Büro Binaları Tasarımında Temel İlkeler ve İç Mekan Organizasyonu”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İç Mimarlık Bölümü.
- Arnold T., Hascher R., Jeska S., Klauck, B. (2002) **A Design Manual: Office Buildings**, New York, Princeton Architectural Press.
- Çimen, T. (2008) “Teknolojik Gelişmelerin Sonucunda Değişen Üretim İlişkilerinin, Ofis Yapılarına Etkisi ve Ofis Mekânları”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Bölümü.
- Caruso St John Architects, Mozas, J., Fernández Per, A. (2017) **The Office On The Grass - The Evolution Of The Workplace**, Vitoria-Gasteiz, A+ Architecture Publishers.
- Dennis, M. (1980) “The Uffizi: Museum as Urban Design”, **Perspecta**, 16, pp. 61-76.
- Duffy F. (1997) **The New Office**, London, Conran Octopus Limited.
- Duffy, F. and Chandor, M. (1983) **Information Technology and Office Design: The Orbit Study**, London, Little, Brown Book Group Limited.
- Erdem, Y. (2017) “Bilişim ve Yapım Teknolojileri Etkisinde Ofis Yapıları”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Bölümü.
- Gür, Ş. Ö. (2017) “Geleceğin Tasarlanmasında Bir Araç Olarak ‘Transition’”, **Transition in/at/on/and/over/under Space**, Trabzon, TMMOB Mimarlar Odası Trabzon Şubesi Yayınları- 1, ss.
- Gür, Ş.Ö., Kaymak, G., Güzel, Ü. (1990) “The Concept of Typology, Standardization and Modular Co-ordination in the Eastern Black-Sea Vernacular Architecture”, II. Uluslararası Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi, On Dokuz Mayıs Üni. Eğitim Fakültesi, Samsun, ss. 322-340.
- İmal, F. (2009) “Sektörel Ofis Binalarında Çalışma Mekânları ve Sosyal Alanlar”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Bölümü.
- Jeska, S. (2002) “From Ancient Times to the Twentieth Century”, Ed.: T. Arnold, R. Hascher, S. Jeska, B. Klauck, **A Design Manual: Office Buildings**, New York, Princeton Architectural Press.
- Kış, E., (2009) “Geleneksel ve Sanal Ofislerde İş Doyumu: Bir Alan Araştırması”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Büro Yönetimi Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Koch, D. (2014) “Changing Building Typologies: The Typological Question and the Formal Basis of Architecture”, **The Journal of Space Syntax**, vol:5, issue:2, pp.168-189.

- Laugier, M.A. (1977) **An Essay on Architecture**, trans. Wolfgang Herrmann, Anni Herrmann, Los Angeles, Hennessey & Ingalls.
- Marmot A. and Eley, J. (2000) **Office Space Planning: Designing For Tomorrow's Workplace**, USA, McGraw-Hill.
- Pile J. (1976) **Interiors 3rd Book of Offices**, New York, Whitney Library of Design.
- Sakallı, E. (1997) “Büro Yapılarında İç Mekân Organizasyonu Faktörleri”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Bölümü.
- Taş, H.Y.ve Kaçar, S. (2019). “X, Y ve Z Kuşağı Çalışanlarının Yönetim Tarzları ve Bir İşletme Örneği”, **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, 11(18), 643-675.
- Toprak, G. (2014) “Ofis Yapılarının, Tasarım Kriterleri ve Mekânsal Oluşumlar Üzerinden İncelenmesi: Ankara İli Eskişehir Yolu Örneği”, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Bölümü.
- Vidler, A. (1977) **The Idea of Type: The Transformation of the Academic Ideal**, , Cambridge, MIT Press.
- Weston, R. (2015) **Mimarlığı Değiştiren 100 Fikir**, çev. Neslihan Şık, İstanbul, Literatür Yayınları:741.
- Worthington, J. (1997) **Reinventing the Workplace, Institute of Advanced Architectural Studies**, Oxford, The University of York.
- Yılmaz, İ.A., Pajo, A., Güngöz Güzeler, E., (2014) Sanal Ofis ve Sanal Ofiste Kullanılan Bilgi ve İletişim Teknolojileri, **Electronic Journal of Vocational Colleges** - Ağustos BÜROKON Özel Sayısı
- İnternet Kaynakları**
- URL-1: <https://kelimeler.gen.tr/gecisim-nedir-ne-demek-126424> (Erişim 23.06.2021)
- URL-2: <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim 23.06.2021)
- URL-3: <http://www.officeatoffice.com> (Erişim 14.09.2021)
- URL-4: <https://www.plazacubes.com> (Erişim 14.09.2021)